

2. Державний архів Волинської області. – Ф. Р-59. – Оп.9. – Спр.7.
3. Там само. – Ф. Р-402. – Оп.1. – Спр.9.
4. Там само. – Ф. Р-402. – Оп.2. – Спр.1.
5. Кот Н. Ілля Якович Хорунжий – перший повоєнний директор Волинського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів / Н. Кот // Літопис Волині. – 2011. – Ч.10. – С.66–70.
6. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1944 р. – початок 60-х рр.) / Н. М. Кот // Педагогічний пошук. – 2015. – №1. – С.16–23.
7. Крисюк С. В. До питання періодизації історії післядипломної освіти педагогічних кадрів України / С. В. Крисюк // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С.114–118.
8. Крисюк С. В. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як система / С. В. Крисюк // Педагогіка і психологія. – 1995. – №2. – С.37–47.
9. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.): монографія / С. В. Крисюк. – Львів, 1997. – 206 с.
10. Лук'янчук В. А. Волинському обласному навчально-методичному інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів – 60 років! історична довідка / В. А. Лук'янчук // Волинський обласний навчально-методичний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів / уклад. В. М. Дмитрук. – Луцьк: ВОНМІПОПК, 1999. – 44 с.
11. Сташенко М. О. Лідери змін післядипломної педагогічної освіти / М. О. Сташенко, В. В. Вітюк. – Луцьк: ВППО, 2010. – 68 с.
12. Філіпов О. М. Розвиток радянської школи УРСР в період першої післявоєнної п'ятирічки / О. М. Філіпов. – К.: «Радянська школа», 1957. – 150 с.
13. Худоминский П. В. Развитие системы повышения квалификации педагогических кадров советской общеобразовательной школы (1917–1981 гг.) / П. В. Худоминский. – М.: Педагогика, 1986. – 182 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.1233.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.73. – Спр.83.

References

1. Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrainy: istoriia sohoddennia ta perspektivy rozvytku. Volynska oblast / red. rada vyd.: V. H. Krement (holova) [ta in.]; redkol. tomu: I. Ya. Kotsan (holova) [ta in.]. – K.: Znannya Ukrainy, 2009 – 415 s.
2. Derzhavnyi arxiv Volynskoyi oblasti. – F. R-59. – Op.9. – Spr.7.
3. Tam samo. – F. R-402. – Op.1. – Spr.9.
4. Tam samo. – F. R-402. – Op.2. – Spr.1.
5. Kot N. Ilya Yakovych Horunzhij – pershyj povoyennyj dyrektor Volynskogo oblasnogo instytutu udoskonalennya kvalifikaciyi vchyteliv / N. Kot // Litopys Volyni. – 2011. – Ch.10. – S.66–70.
6. Kot N. M. Storinky istoriyi Volynskogo oblasnogo instytutu vdoskonalennya kvalifikaciyi vchyteliv (1944 r. – pochatok 60-x rr.) / N. M. Kot // Pedagogichnyj poshuk. – 2015. – №1. – S.16–23.
7. Krysyuk S. V. Do pytannya periodyzaciyi istoriyi pisl'yadyplo-mnoyi osvity pedagogichnykh kadrov Ukrayiny / S. V. Krysyuk // Pedagogika i psichologiya. – 1995. – №1. – S.114–118.
8. Krysyuk S. V. Pidvyshhennya kvalifikaciyi pedagogichnykh kadrov yak systema / S. V. Krysyuk // Pedagogika i psichologiya. – 1995. – №2. – S.37–47.
9. Krysyuk S. V. Rozvytok pisl'yadyplo-mnoyi osvity pedagogichnykh kadrov v Ukraini (1944–1995 rr.): monografiya / S. V. Krysyuk. – Lviv, 1997. – 206 s.
10. Lukyanchuk V. A. Volynskogmy oblasnomy instytutu vdoskonalennya kvalifikaciyi vchyteliv – 60 rokov! i storychna dovidka / V. A. Luk'yanchuk // Volynskij oblasnyj navchalno-metodychnyj instytut pisl'yadyplo-mnoyi osvity pedagogichnykh kadrov / uklad. V. M. Dmytruk. – Lutsk: VONMIPOPK, 1999. – 44 s.
11. Stashenko M. O. Lidery zmin pisl'yadyplo-mnoyi pedahohichnoi osvity / M. O. Stashenko, V. V. Vityuk. – Lutsk: VIPPO, 2010. – 68 s.
12. Filipov O. M. Rozvytok radianskoi shkoly URSR v period pershoi pisl'ivoiennoi piatyirichky / O. M. Filipov. – K.: «Radianska shkola», 1957. – 150 s.
13. Hudominskij P. V. Razvitie sistemy povyshenija kvalifikacii pedagogicheskikh kadrov sovetskoy obshheobrazovatel'noj shkoly (1917–1981 gg.) / P. V. Hudominskij. – M.: Pedagogika, 1986. – 182 s.
14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr.1233.
15. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. – F.1. – Op.73. – Spr.83.

Fazan M. I., the history of Volyn education museum manager, Volyn In-Service Teacher Training Institute, external PhD student of Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), Mfazan@ukr.net

Activities of the Volyn Regional Institute of improving qualification of teachers in the 1944–1953

The article is devoted to the peculiarities of the postwar functioning of the Volyn Regional Institute of improving qualification of teachers and the main directions of its work in 1944–1953 years. The aim of the research is comprehensive coverage of the activities of this educational institution in certain period and determination role of the institute in the process of providing the educational organizations of the Volyn region with teaching staff.

Based on broad historiographical and source base was made a complex research about the conditions of the formation of institute structure in the early postwar decades. The author analyzes the main directions and methods of work. Particular attention is paid to improving qualification and requalification of teaching and school staff. The author made the conclusion about the effective functioning of the Volyn Regional Institute of improving qualification of teachers in 1944–1953 and the prospects of further research about the problems of the role of the head of the educational institution as moderator of qualitative changes in its functioning.

Keywords: improving the qualification and requalification of the teachers, regional educational offices, teaching conferences, Volyn Regional Institute of improving qualification of teachers.

Фазан Н. И., заведующий музеем истории образования Волини, Волинский институт последипломного педагогического образования, соискатель кафедры новой и новейшей истории Украины, Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки (Украина, Луцк), Mfazan@ukr.net

Деятельность Волинского областного института усовершенствования квалификации учителей в 1944–1953 гг.

Рассмотрено особенности послевоенного создания Волинского областного института повышения квалификации учителей (теперь – Волинский институт последипломного педагогического образования) и основные векторы его функционирования в 1944–1953 гг. Целью исследования является всеобъемлющее освещение деятельности этого учебного заведения в означенный для исследования период и выяснения его места в процессе предоставления учебных заведений в Волинской области преподавательского состава.

На основе обширной историографии и базы источников было проведено комплексное исследование условий формирования структур института в первое послевоенное десятилетие. Автор анализирует основные направления и методы его работы. Особое внимание уделяется вопросам повышения квалификации и переподготовки преподавателей и руководящих сотрудников. Сделан вывод относительно эффективности деятельности Волинского областного института повышения квалификации учителей в 1944–1953 гг. и перспективы дальнейших исследований в порядке апелляции к вопросу о роли руководителя данного учреждения как модератора качественных изменений в его функционировании.

Ключевые слова: повышение квалификации и переквалификация учителей, районные педагогические кабинеты, педагогические конференции, Волинский областной институт повышения квалификации учителей.

* * *

УДК 631.4:016

Яцентій Б. Р., здобувач, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (Україна, Київ), dmsgb_uaan@ukr.net

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА О. Т. КАЛАЧИКОВА У РОЗРОБКУ ОСНОВ ПІДВИЩЕННЯ РОДОЧОСТА ГРУНТІВ УКРАЇНИ В 50-Х РР. ХХ СТ.

На основі історико-наукового аналізу висвітлено опрацювання однієї з головних проблем сільськогосподарської галузі України у середині минулого століття – підвищення родючості ґрунтів. Витчизняними вченими були розроблені біологічні, агрофізичні, агрохімічні та меліоративні способи підвищення родючості ґрунтів. Професор О. Т. Калачиков досліджував економічну родючість ґрунтів як синтез їх природної та ефективної родючості та як ресурс збільшення виходу сільськогосподарської продукції. Вчений сформулював основні закономірності щодо ефективності різних поживних речовин на різних ґрунтах, комплексно висвітлив поняття родючості ґрунту, її види та охарактеризував основні її показники. На основі наукових і практичних досягнень розкрив властивості і вплив травопільної та інтенсивної систем землеробства на підвищення родючості ґрунту. Запропонував заходи щодо підвищення родючості ґрунтів відповідно до зон УРСР у межах інтенсивної системи.

Ключові слова: сільське господарство, дослідження, ґрунт, родючість, заходи, урожайність, система землеробства.

Дослідження історії аграрної науки України виявило багато незаслужено забутих або маловідомих особистостей, які саме і були рушіями її розвитку. Серед таких постатей професор В. А. Вергунов називає професора Олександра Тихоновича Калачикова – вченого–аграрія і педагога, одного з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні у 20–40-х рр. XX ст. [1]. Вивчення і аналіз архівних матеріалів засвідчили потребу комплексного висвітлення в науковій літературі здобутків О. Т. Калачикова на ниві вітчизняного ґрунтознавства. До наукового доробку вченого належать напрацювання з питань агрохімії, агроґрунтознавства та загального землеробства. Не малу увагу О. Т. Калачиков приділяв пошуку джерел підвищення родючості ґрунту.

Проблема підвищення родючості ґрунтів в СРСР набула першорядного значення після проведення у Москві 1952 року XIX з'їзду КПРС, який прийняв директиви до п'ятого п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1951–1955 рр. На вересневому пленумі 1953 р. було проголошено курс на реформування аграрного сектору, який у повоєнний період знаходився в занепаді. Лютнево–березневий пленум ЦК КПРС 1954 р. прийняв рішення про збільшення виробництва зерна завдяки освоєнню цілинних земель Казахстану, Сибіру, Уралу і частково Північного Кавказу [2]. У цьому зв'язку, 20–26 квітня 1954 р. у Москві в Інституті ґрунтознавства ім. В. В. Докучаєва відбулася Всесоюзна нарада ґрунтознавців, присвячена питанням підвищення родючості ґрунтів і освоєння цілинних земель [3]. В нараді взяли участь 140 ґрунтознавців, агрохіміків, агрономів і меліораторів. Програма наради включала 14 науково–теоретичних і виробничих питань, що стосувалися підвищення родючості ґрунту, методів правильного його використання в сільськогосподарському виробництві та ін. За результатами роботи наради було прийнято розгорнуте рішення, в якому основна увага приділялася проблемі правильного використання новоосвоєних земель і підготовці кадрів агрономів, ґрунтознавців–агрохіміків і ґрунтознавців–меліораторів.

В означений період ґрунтознавцями, агрохіміками та меліораторами вже були частково розроблені різні шляхи і способи підвищення родючості ґрунту. Вони розподілялися на чотири групи. До першої з них належали біологічні способи, коли для підвищення родючості ґрунту використовувалася ґрунтопокрашуюча властивість самої рослинності і мікроорганізмів (сівозміни з травосіянням, культура сидеральних рослин, бактеріальні добрива тощо). Сюди відносили і фітомеліоративні заходи – створення полезахисних лісових смуг, насадження дерев уздовж зрошувальних каналів тощо. До другої групи належали агрофізичні способи обробітку ґрунтів за допомогою яких створювалися оптимальні умови водного і повітряного режиму, що забезпечували високу активність біологічних процесів мобілізації елементів природної родючості ґрунтів, ефективне використання внесених добрив, а також боротьбу з бур'янами. Третя група включала агрохімічні заходи, які давали можливість істотно поліпшити умови поживного режиму ґрунтів шляхом внесення органічних і мінеральних добрив, усунути шкідливу кислотність (вапнуванням) і шкідливу лужність (гіпсуванням), а також протидіяти бур'янам, шкідникам і грибковим хворобам, застосовуючи гербіциди, інсекто– і фунгіциди. До четвертої групи належали меліоративні способи корінного

покращення ґрунтів, переважно завдяки зміни водного режиму (штучне зрошення, осушення і регулювання водного режиму), а також шляхом зміни складу і властивостей ґрунту. Серед перешкод впровадження в практику досягнень ґрунтознавства, агрохімії і меліоратії називали недостатню увагу сільськогосподарських органів до питань агроґрунтового районування, шаблонне запровадження травопільних сівозмін і інших ланок травопільної системи землеробства в різних ґрунтово–кліматичних умовах, а також невідповідність між вимогами соціалістичного сільськогосподарського виробництва до кадрів ґрунтознавців – агрономів, агрохіміків і меліораторів та спеціалізацією цих кадрів, які готували в сільськогосподарських вузах.

Розуміючи важливість зазначеної проблеми, О. Т. Калачиков працював над проблемою економічної родючості ґрунтів УРСР як синтезу природної та ефективної родючості ґрунту та як джерела нових резервів збільшення виходу сільськогосподарської продукції з одиниці земельних угідь при найменших затратах праці та коштів на одиницю виробленої продукції. У своїх дослідженнях О. Т. Калачиков опирався на праці класиків ґрунтознавчої науки. Як зазначав учений, необхідною умовою отримання високих урожаїв зернових, технічних і кормових культур було і залишається застосування системи агрономічних заходів, сприятливих для підвищення родючості ґрунту. Такою системою землеробства в середині минулого століття було визнано травопільну. Маючи за характерну ознаку комплексність, вона складалася з шести взаємопов'язаних складових [4]. Сюди входили організація території із запровадженням сівозмін і раціональним використанням земельних угідь, висадка захисних лісових смуг і заліснення, зрошення, правильні системи обробітку ґрунту та застосування органічних і мінеральних добрив, а також посів добірним насінням пристосованих до місцевих умов високоврожайних сортів. Крім того, травопільною системою землеробства передбачалося створення кормової бази і активізація розвитку високопродуктивного тваринництва. О. Т. Калачиков доводив, що впровадження травопільної системи землеробства відбувалося з урахуванням особливостей природно–кліматичних зон, того чи іншого виробничого району. При цьому, враховуючи різноманітність природно–економічних умов, а відтак і галузей сільського господарства окремих районів, виключалася можливість повсюдного застосування певної незмінної схеми агрономічних заходів. Проте у практиці господарств складалася інша ситуація.

В. Р. Вільямс доводив, що структура ґрунту є неодмінною умовою його високої родючості, тому всю систему агротехнічних заходів треба спрямовувати на неухильне поліпшення структури ґрунту, забезпечення успішного зростання лісозахисних смуг та поширення зрошувальної системи в південних посушливих районах. На думку О. Т. Калачикова, доповнення Т. Д. Лисенка про необхідність врахування відношення рослин до таких чинників, як температура та вологість повітря, було корисним в агрономічній практиці при створенні системи агротехнічних заходів щодо одержання високих урожаїв сільськогосподарських культур.

Як вже зазначалося, травопільна система землеробства В. Р. Вільямса у 40-х рр. XX ст. активно впроваджувалася в СРСР. Згідно з постановами союзного уряду, колгоспи

і радгоспи УРСР зобов'язувалися застосовувати травопільну систему з кормовими і польовими сівозмiнами. О. Т. Калачиков підтримував позицію щодо застосування травопільної системи землеробства як методу піднесення родючості ґрунтів, поліпшення їх структури, збільшення корисної дії кожного агротехнічного заходу [5]. Вчений вважав, що методи піднесення родючості ґрунтів повинні одночасно запроваджуватися в напрямі поліпшення структури посівних площ і введення правильних травопільних сівозмiн, обробітку ґрунту залежно від ґрунтово-кліматичних умов району та удосконалення системи застосування різних видів добрив (органічних, мінеральних, бактеріальних та мікродобрив).

Наприкінці 40–х рр. ХХ ст. великий практичний інтерес викликало питання про запас поживних речовин у ґрунті для живлення рослин. Як показав досвід, рослини можуть використовувати поживні речовини ґрунту у доступній для їх живлення формі. Такою формою поживних речовин у переважній більшості випадків є мінеральні солі, що легко розчиняються у воді або у неміцних кислотах та деякі органічні речовини. У цій формі, незважаючи на великий загальний запас у ґрунті поживних речовин, останні не завжди бувають. Ось чому для розвитку сільськогосподарських рослин практично важливим є не тільки загальний запас тієї чи іншої поживної речовини в ґрунті, але й та його частка, що легко доступна для їх живлення. Саме ця рухома частина загального запасу поживних речовин, що засвоюється рослиною, значною мірою визначає рівень забезпеченості ними рослин під час вегетації. На відмінних ґрунтах при внесенні мінеральних добрив враховували різний вплив тієї чи іншої поживної речовини. О. Т. Калачиков сформулював основні закономірності щодо ефективності різних поживних речовин на різних ґрунтах [4, с. 10]. Зокрема, на чорноземах великий приріст урожаю дають фосфорні добрива, особливо на глибоких слабковилугованих чорноземах та на солонцюватих різновидах чорноземів. З посиленням вилугованості та опідзолювання послаблюється вплив фосфору, але одночасно посилюється вплив азотних і калійних добрив, особливо на ґрунтах з легким механічним складом. На солонцюватих ґрунтах калійні добрива давали найменший приріст. В окремих випадках внесення їх може обумовлюватись лише особливостями сільськогосподарських культур (цукровий буряк), що вимагають великої кількості калію. У районах поширення сірих опідзолених ґрунтів (Вінницька обл.) різко виявлявся вплив азоту, а потім калію та фосфору. Без внесення азоту в мінеральній чи органічній формі вплив інших поживних речовин на цих ґрунтах незначний. У районах поширення підзолистих ґрунтів (Полісся) особливо висока ефективність азотних добрив, нижча фосфору та калію. Тому на ґрунтах підзолистого типу рекомендувалося одночасне внесення азоту, фосфору і калію (МРК). Для цих ґрунтів особливого значення набувають органічні добрива (гній, зелене добриво, торфокомпости), а також хімічні заходи для зниження кислотності кислих підзолистих ґрунтів (вапнування).

О. Т. Калачиков розглядав значення основних ланок травопільної системи землеробства у піднесенні родючості ґрунтів. Звичайно, найважливіша роль належала сівозмiні, яка визначала не лише чергування сільськогосподарських культур, але й розміщувала встановлені державним планом культури з найбільшою агротехнічною користю.

З агрономічної точки зору травопільна сівозмiна повинна забезпечувати безперервне наростання елементів родючості ґрунту, покращувати його фізичні, хімічні та біологічні властивості при обов'язковому збільшенні валового збору врожаю сільськогосподарської продукції з одиниці площі. Потужним агротехнічним заходом відновлення структури ґрунту вважали застосування посівів суміші багаторічних злакових і бобових трав. З метою знищення забур'яненості ґрунту та шкідників у зоні Лісостепу та Степу виключне значення мало впровадження зяблевої оранки з попереднім луццям стерні та чорного пару.

Система травопільної сівозмiни складалася з двох взаємодоповнюючих сівозмiн – польової та кормової. Як стверджував В. Р. Вільямс, їх поєднання являє собою гнучку систему, яка дає можливість «легко пристосувати господарство до виконання будь-яких завдань державного плану» і забезпечує підвищення продуктивності праці, одержання високих урожаїв при одночасному зростанні родючості ґрунту. Так, колгосп ім. Сталіна Селидівського району Сталінської області у 1950 р. виростив на площі 1736 га по 18,6 ц зернових культур, кукурудзи на площі 300 га – 53,3 ц з га [4, с. 12]. Також були успіхи в галузі тваринництва, зокрема застосувавши літнє стійлове утримання худоби та підгодівлю її зеленим кормом, колгосп одержав на кожну фуражну корову 4353 л молока. За даними Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрових буряків, в умовах Лісостепу УРСР застосування травопільних сівозмiн на опідзолених чорноземах, на осолоділих ґрунтах та на глибоких чорноземах Київської, Харківської, Сумської і інших областей обумовило збільшення врожаю цукрових буряків на 25–30 ц/га, зернових на 3–4 ц/га і збільшило загальну продуктивність сівозмiн до 40 відсотків. Отже, були достатньо вагомі докази вважати, що використання травопільних сівозмiн та усіх елементів травопільної системи землеробства дозволяє підвищувати родючість ґрунту та урожайність сільськогосподарських культур.

Крім того, на думку О. Т. Калачикова, дієвими агротехнічними заходами піднесення родючості ґрунту є система культурної оранки плугом з передплужником, луццям стерні, зяблева оранка та ін. Також забезпечувала підвищення родючості ґрунтів система використання всіх видів добрив, що забезпечувалася в УРСР потужним джерелом (місцеві добрива, гній, торф, попіл, різні компости). Зокрема, у 1950 р. господарства республіки отримали понад 965 тис. т мінеральних добрив і 30 млн т гною. У цій кількості гною містилося понад 6 млн т органічної речовини, 150 тис. т чистого азоту, 75 тис. т фосфорної кислоти та 180 тис. т окису калію [4, с. 13]. Варто зазначити, що в Україні знаходилися значні запаси дефекату (відходів цукрових заводів), родовища калійних солей, місцеві поклади фосфоритів, бурого вугілля, а також відходи марганцевих мікродобрив. Працював завод бактеріальних добрив для виготовлення нітрагіну і азотобактерину.

Отже, за наявності такого вагомого ресурсу, варто було очікувати сталого підвищення родючості ґрунтів та урожайності сільськогосподарських культур. Проте широке і повсюдне застосування травопільної системи не лише не принесло очікуваного підвищення родючості ґрунтів і урожайності сільськогосподарських культур, але призвело до негативних результатів. Травопільна система

землеробства була розкритикована М. С. Хрущовим на березневому (1962) пленумі ЦК КПРС. Причиною критики стало невиконання Україною завдань семирічного плану, спрямованих на отримання високих показників з метою «наздогнати і перегнати США». УРСР звинувачували у спробі «розв'язати завдання швидкого збільшення виробництва продуктів сільського господарства в рамках неспроможної травопільної системи землеробства» [6, с. 4]. На пленумі також ставилося питання про покращення управління сільським господарством та його науковим забезпеченням. Більше того, ще наприкінці 1961 р. було звинувачено президента Української академії сільськогосподарських наук П. П. Власюка у пропаганді травопільної системи та її надмірному поширенні у господарствах науково-дослідних установ Академії [7]. Критика відбувалася у дузі радянської тоталітарної системи. Згідно з постановою ЦК КП України і РМ УРСР від 4 травня 1962 р. Українська академія сільськогосподарських наук припинила свою діяльність [8].

Недоліки травопільної системи землеробства розглянули у своїх працях учені І. І. Синягін, Н. М. Тулайков та ін. Основною тезою стало обґрунтування неприйнятності такої системи для всіх без виключення природно-кліматичних зон УРСР. У 1963 р. вийшла друком праця О. Т. Калачикова «Підвищення родючості ґрунтів України» [9]. Вчений висвітлює поняття родючості ґрунту, її види та охарактеризував основні її показники. На основі наукових і практичних досягнень автор розкрив властивості і вплив інтенсивної (просапної) системи землеробства на підвищенню родючості ґрунту. Запропонував заходи щодо підвищення родючості ґрунтів відповідно до зон УРСР в межах інтенсивної системи.

О. Т. Калачиков надав агрономічну характеристику інтенсивної системи землеробства, включивши до неї такі складові: а) правильна організація території господарства та удосконалення структури земельних угідь; б) раціональна структура посівних площ; в) система сівозмін відповідно до структури посівних площ; г) система обробітку ґрунту відповідно до ґрунтово-кліматичних умов і біологічних особливостей вирощуваних культур; д) система сівиби високоякісним сортовим насінням; е) система правильного нагромадження та застосування різних видів добрив; є) система захисту сільськогосподарських рослин від шкідників, хвороб та бур'янів; ж) система меліоративних заходів; з) система боротьби з ерозійними процесами; и) система машин та знарядь для застосування комплексної механізації у землеробстві [9, с. 35].

Приділяючи основну увагу проблемі підвищення родючості ґрунтів, О. Т. Калачиков представив комплекс агротехнічних заходів для кожної ґрунтово-кліматичної зони УРСР. На *Поліссі* рекомендовано: 1) встановлення раціональних структур посівних площ; 2) окультурення, поглиблення орного шару ґрунтів підзолистих, дерново-підзолистих та сірих опідзолених з широким використанням при цьому люпинізації та застосуванням різних видів місцевих та мінеральних добрив, вапнування; 3) впровадження вапнування кислих відмін дерново-підзолистих ґрунтів з обов'язковим застосуванням органічних, бактеріальних та мінеральних добрив; 4) розширення на легких піщаних ґрунтах посівів кормових люпинів як засобу зміцнення кормової бази в господарствах і водночас підвищення родючості ґрунтів; 5) застосування правильного обробітку ґрунту відповідно

до різного механічного складу; 6) впровадження високопродуктивних сортів зернових, технічних і кормових культур; 7) систематичне покращення заходів боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур, зокрема технічних, овочевих культур та картоплі; 8) проведення меліоративних заходів; 9) корінне та поверхнєве покращення природних кормових угідь. Для *Лісостепу* слід вважати: 1) поліпшення фізичних та фізико-хімічних властивостей сірих опідзолених ґрунтів та опідзолених і вилугуваних чорноземів; 2) впровадження системи нагромадження, збереження і раціонального використання вологи у ґрунтах зони, особливо в південній її частині; 3) впровадження зайнятих парів, снігозатримання та використання талих вод; 4) впровадження лісових полезахисних смуг та застосування системи агротехнічних і агролісомеліоративних заходів по боротьбі з ерозією ґрунтів; 5) впровадження просапних сівозмін з інтенсивним використанням усіх видів добрив; 6) проведення хімічної меліорації (гіпсування) солонців та солонцюватих ґрунтів; 7) проведення меліоративних заходів щодо осушення лучних та заболочених ґрунтів; 8) впровадження засобів хімізації для боротьби з бур'янами (гербіциди) та шкідниками і хворобами культур. У *Степу* запропоновано: 1) поширення штучного зрошення (іригації) ґрунтів, будівництво ставків та водоймищ, а також розширення системи полезахисних смуг, особливо в південній частині Степу; 2) застосування спеціальної системи обробітку ґрунту, яка сприяє нагромадженню вологи у ґрунті за рахунок річних атмосферних опадів і зведенню до мінімуму випаровування води з ґрунту; 3) добір високоврожайних, морозостійких та посухостійких сортів озимої пшениці, а також введення у сівозміни високоврожайних сортів кукурудзи, соняшника, зернобобових; 4) розширення посівів цукрових буряків в умовах зрошуваного землеробства, а також поширення культури рису на зрошуваних землях; 5) використання кислих форм мінеральних добрив, особливо суперфосфату, на ґрунтах чорноземного типу та фосфорнокислих добрив у поєднанні з азотними на темно-каштанових і каштанових ґрунтах; 6) використання на ґрунтах чорноземного типу фосфоробактерину (бактеріального добрива); 7) застосування диференційованого комплексу заходів щодо поліпшення солонцюватих ґрунтів; 8) посилення розвитку садівництва та виноградарства та застосування удосконалених методів хімізації в боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських, зокрема плодово-ягідних культур; 9) застосування заходів боротьби з ерозією ґрунту в специфічних умовах степової зони УРСР.

Запропоновані комплекси агрохімічних заходів підвищення родючості ґрунту в усіх природно-кліматичних зонах УРСР також супроводжувалися детальними географічною та ґрунтовою характеристиками. Крім того, О. Т. Калачиков вказував на обов'язкове подальше удосконалення структури посівних площ і освоєння просапних сівозмін з урахуванням забезпечення колгоспів і радгоспів відповідними матеріальними засобами, зокрема механізації, хімізації, меліорації, та насінням високоврожайних сортів сільськогосподарських рослин.

Таким чином, на основі аналізу застосованих передовими господарствами заходів та власних досліджень, професор О. Т. Калачиков зробив науково-виробничі узагальнення щодо основних факторів підвищення ефективної родючості ґрунту. До таких

належали: систематичне поліпшення структури посівних площ, яке уможливило розв'язання економічних завдань щодо зниження собівартості рослинницької продукції і отримання більшого виходу продукції з одиниці площі; удосконалення способів ефективного використання порід з орними землями й інших видів земельних угідь, насамперед природних луків та пасовищ; впровадження правильних польових просапних та спеціалізованих сівозмін; застосування системи удобрення при збільшенні і використанні на одиницю земельної площі всіх видів добрив; покращення сортових посівів та системи заходів знешкодження бур'янів, шкідників та хвороб сільськогосподарських культур; впровадження комплексної механізації.

Список використаних джерел

1. Вергунов В. А. Професор О. Т. Калачиков – один із організаторів агрогрунтознавчої науки в Україні / В. А. Вергунов // Актуальні питання науки і техніки: матеріали 6-ої Всеукр. наук. конф., 11–12 жовт. 2007 р. – Полтава, 2007. – С.13–15.
2. Мицик Ю. А. Історія України: навч. посіб. / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. – К.: Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 586 с.
3. Калачиков О. Підвищити родючість і культурний стан ґрунтів (Коротке повідомлення про роботу Всеюдної наради ґрунтознавців) / О. Калачиков // Мічуринець. – 1954. – №6 (57). – С.29.
4. Калачиков О. Т. Як піднести родючість наших ґрунтів / О. Т. Калачиков; Комітет в справах культ.-освіт. установ при РМ УРСР, Центр. лекц. бюро. – К.: вид-во АН УРСР, 1951. – 16 с.
5. Калачиков О. Т. Властивості ґрунту в зв'язку з внесенням добрив / О. Т. Калачиков // Сільське господарство (Агрономічна хімія). Вип. II / О. Т. Калачиков, І. Л. Колоша; під ред. О. І. Дусheckкіна; Ком. у справах культурно-освітніх установ УРСР, Ун-т на дому. – К.: Рад. школа, 1949. – С.13–18.
6. За успішне перетворення в життя рішень березневого пленуму ЦК КПРС // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – №4. – С.4–6.
7. Хрущев Н. С. Увеличение производства сельскохозяйственных продуктов – важнейшая задача Коммунистического строительства: речь на сов. работ. сел. хоз-ва УССР 22 декабря 1961 г. в г. Киеве // Материалы Сов. работ. сел. хоз-ва УССР. – К.: Госполитиздат, 1962. – 133 с.
8. Вергунов В. А., Щербетюк Н. Б. Історія Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962) / В. А. Вергунов, Н. Б. Щербетюк / УААН, ДНСГБ; за заг. ред. проф. В. А. Вергунова. – К.: Аграрна наука, 2008. – 304 с.
9. Калачиков О. Т. Підвищення родючості ґрунтів України / О. Т. Калачиков. – К.: Тов. «Знання» УРСР, 1963. – 80 с.

References

1. Vergunov V. A. Profesor O. T. Kalachikov – odyn iz organizatoriv agrog'runtovnavchoi nauky v Ukraini / V. A. Vergunov // Aktual'ni pytannja nauky i tehniky: materialy 6-oi' vseukr. nauk, konf., 11–12 zhovt. 2007 r. – Poltava, 2007. – S.13–15.
2. Mycyk Ju. A. Istorija Ukrainy: navch. posib. / Ju. A. Mycyk, O. G. Bazhan, V. S. Vlasov. – K.: Vydav. dim «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija», 2008. – 586 s.
3. Kalachykov O. Pidyvshhyty rodjuchist' i kul'turnyj stan g'runtiv (Korotke povidomlennja pro robotu Vsesojuznoi' narady g'runtovnavciv) / O. Kalachykov // Michurinec'. – 1954. – №6 (57). – S.29.
4. Kalachykov O. T. Jak pidnesty rodjuchist' nashyh g'runtiv / O. T. Kalachykov; Komitet v spravah kul't.-osvit. ustanov pry RM USRR, Centr. lekc. bjuro. – K.: vyd-vo AN USRR, 1951. – 16 s.
5. Kalachykov O. T. Vlastyvostry g'runtu v zv'jazku z vnesennjam dobryv / O. T. Kalachykov // Sil's'ke gospodarstvo (Agronomichna himija). Vyp. II / O. T. Kalachykov, I. L. Kolosha; pid red. O. I. Dushchekina; Kom. u spravah kul'turno-osvitnih ustanov USRR, Un-t na domu. – K.: Rad. shkola, 1949. – S.13–18.
6. Za uspihne peretvorennya v zhyttja rishen' bereznevoogo Plenumu SK KPRS // Visn. s.-g. nauky. – 1962. – №4. – S.4–6.
7. Hrushhev N. S. Uvelichenie proizvodstva sel'skohozjajstvennyh produktov – vazhnejshaja zadacha Kommunisticheskogo stroitel'stva: rech' na sov. robot. sel. hoz-va USSR 22 dekabrja 1961 g. v g. Kieve // Materialy Sov. robot. sel. hoz-va USSR. – K.: Gospolizdat, 1962. – 133 s.

8. Vergunov V. A., Shhebetjuk N. B. Istorija Ukrain's'koi' akademii' sil's'kogospodars'kyh nauk (1956–1962) / V. A. Vergunov, N. B. Shhebetjuk / UAAAN, DNSGB; za zag. red. prof. V. A. Vergunova. – K.: Agrarna nauka, 2008. – 304 s.

9. Kalachykov O. T. Pidyvshhennja rodjuchosti g'runtiv Ukrainy / O. T. Kalachykov. – K.: Tov. «Znannja» URSR, 1963. – 80 s.

Yatsentij B. R., applicant, National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), dnsqb_uaan@ukr.net

The contribution of Professor O. T. Kalachykov in development basis of increase fertility of soils in the 50's XX century

On the basis of the historical and scientific analysis highlights one of the main problems of agricultural branch of Ukraine in the middle of last century of increase fertility of soils. Domestic scientists have developed biological, agrophysical, agrochemical and meliorative ways of increase productivity of soils. Professor of O. T. Kalachykov investigated economic fertility of soils as synthesis of their natural and effective productivity and also as a resource of increase in an output of agricultural production. The scientist has created the main regularities concerning efficiency of different nutrients on different soils, has in a complex covered concepts of fertility of the soil, her types and has characterized her main indicators. On the basis of scientific and practical achievements one have disclosed properties and influence of grass rotation system and intensive systems of agriculture on increase fertility of soils. One have proposed measures concerning increase of productivity soils according to zones URSR within intensive system.

Keywords: agriculture, researches, soil, fertility, measures, productivity, system of agriculture.

Яценти́й Б. Р., соискатель, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека Национальной академии аграрных наук Украины (Украина, Киев), dnsqb_uaan@ukr.net

Вклад профессора А. Т. Калачикова в разработку основ повышения плодородия почв Украины в 50–х гг. XX в.

На основе историко-научного анализа освещены разработки одной из главных проблем сельскохозяйственной отрасли Украины в середине прошлого века – повышение плодородия почв. Ответственными учеными были разработаны биологические, агрофизические, агрохимические и мелиоративные способы повышения плодородия почв. Профессор А. Т. Калачиков исследовал экономическое плодородие почв как синтез их естественного и эффективного плодородия и как ресурс увеличения выхода сельскохозяйственной продукции. Ученый сформулировал основные закономерности относительно эффективности различных питательных веществ на разных почвах, комплексно раскрыл понятие плодородия почвы, его виды и охарактеризовал основные его показатели. На основе научных и практических достижений раскрыл свойства и влияние травопольной и интенсивной систем земледелия на повышение плодородия почвы. Предложил меры по повышению плодородия почв в соответствии с зонами УССР в пределах интенсивной системы.

Ключевые слова: сельское хозяйство, исследования, почва, плодородие, мероприятия, урожайность, система земледелия.

* * *

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В., кандидат історичних наук, старший викладач, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава), lukyanyenko.ov@gmail.com

ВЕЛИКА І МАЛА ПОЛІТИКА У ВІДОБРАЖЕННІ ОСВІТЯНСЬКОЇ ПРЕСИ УРСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 РОКИ) (Ч.1)

Ілюструються акценти, що їх розставляла для освітань УРСР профільна преса періоду десталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу дозволило проілюструвати тлумачення викладачами вишів рідної історії та оцінки її героїв; виявити реальне та бажане змістове наповнення мовного та національно-патристичного дискурсу Сталіна та Берія у періоди зониїна на колісних возах, а також змалювати образ міжнародної політичної ситуації в ув'язненні педагогів.

Ключові слова: посвячення, Переяславська рада, міжнародна політика, Сталін, Берія, вища педагогічна школа, десталінізація.

Радянська ідеологічна машина вирощувала своїх адептів у неймовірній політичній пильності. Радянські люди мали бути обізнаними у питаннях міжнародної